

Marija Stanonik

Vprašanje vizualizacije abstraktnih bitij v slovenski slovstveni folklori

«Bistvo je očem nevidno» (Exupery)

Izhodišče prispevka je popolnoma empirično, vendar njegovi izsledki utegnejo imeti tudi teoretično vrednost, ki jo v takem primeru daje primerjalna metoda. V treh korakih, postopoma, zastavlja vprašanje, kakšne so možnosti vizualizacije takšnih folklornih motivov, ki so izkustveno nepreverljivi, očem in ušesom v vsakdanjem življenju nedostopni. Kako take pojave ubeseduje slovenska slovstvena folklori? Kako si razne prikazni in bajna bitja predstavlja, jih upodablja in ilustrira slovenska likovna umetnost? Kakšne prednosti imajo v ta namen sodobna audiovizualna sredstva?

Despite the fact that the initial starting point of this paper is wholly empirical, the results obtained by the comparative research method might also possess theoretical value. The paper tries to find answers to the following questions: What are the possibilities of visualization of those folklore motifs which cannot be verified by experience, and which are inaccessible to one's eyes and ears in the course of everyday life? How does the Slovene literary folklore transform such events into words? How does it depict and illustrate various apparitions and mythical creatures, and how are these beings represented in Slovene art? What are the advantages of employing modern audiovisual techniques in dealing with this subject?

Uvod

Izhodišče tukajšnjega prispevka je popolnoma empirično, vendar njegovi izsledki utegnejo imeti tudi teoretično vrednost, ki jo v takem primeru daje primerjalna metoda. V treh korakih, postopoma zastavlja vprašanje, kakšne so možnosti vizualizacije takšnih folklornih motivov, ki so izkustveno nepreverljivi, očem in ušesom¹ v vsakdanjem življenju nedostopni. Kako take pojave ubeseduje slovenska slovstvena folklori. Kako

¹ Slušni učinki so metodološki doslednosti na ljubo tu izpuščeni.

upodablja, ilustrira² razne prikazni in bajna bitja, kako si jih predstavlja slovenska likovna umetnost, kakšne prednosti imajo v ta namen sodobna avdiovizualna sredstva.

Analiza gradiva je pokazala, da je naslov predvidene teme daleč preširok in prezahteven, saj bi ji ustregla le samostojna zadevna monografija. Zato je za tukajšnji namen analiziranih le nekaj karakterističnih folklornih pojavov, bajnih bitij, večinoma takih, ki se o njih še danes najde na terenu marsikakšno poročilo.

I. Kako slovenska slovstvena folklor ubeseduje nebesne pojave?

Mavrica ima močan simbolični pomen že v starodavni biblijski zgodovini,³ a tudi slovenski slovstveni folklori ni tuja, le da ni še nič raziskana. V zbirki Glasovi⁴ gre morda za dokument ene najstarejših stopenj v procesu razmejevanja nebesnega pojava kot takega in njegovega pobožanstvenja, saj oba motiva nastopata eden ob drugem.

Škopnik je daleč najbolj znan nebesni pojav, ki še danes marsikoga preseneti v severnih krajih Slovenije in slovenskega etničnega ozemlja sploh. Da to ne more biti izmišljeno dejstvo, dokazujejo navedbe kraja, časa in okoliščin, ki jih navajajo očitvidci ob srečanju z njim. Kako ga opisujejo?

Navedbe so razvrščene po načelu od nedoločnega k vedno bolj konkretnemu opisu in se iztečejo v domnevo o njegovi bajeslovnosti, tudi z moralistično potezo. To ne pomeni, da si tudi kronološko sledijo po tem vrstnem redu. Mogoče je ugotoviti le čas zapisa, nikakor pa ne časa nastanka predstave.

Kljub različnim asociacijam ostane konstanten vtis žareče svetlobe, vse drugo je drugotnega pomena:

1) ... **nekaj žarečega** je obviselo na vrhu češnje.⁵ »A vete, kaj sem jaz videl?« – »Da vidite, kak se je **nekaj žarečega** peljalo, tu noter za planino črez!« »To je bil škopjenk.«⁶ **nekaj** tak en pol metra dolgega pa **žarečega**.⁷

2) en tak **rahel šajn** se je videl.⁸ Mi smo vidle ... **ana svetloba** kar švigava.⁹ **Svetloba je bila rdeča, koj tak ko žarnica** notle, glih takale.¹⁰ **žareča svetloba**, en meter od zemlje. Gorsam pripelje tak naglo, **kot bi bil avto šel**, tu po cesti tak in tu gor mimo. In je blo fertik, pa tisto vgasne pa ničes več ni blo. Živina je v grabnu pila, se nič ni vstrašila, jaz tud ne. Je blo trenutno! Sem pa uprašal od hčere poba, ko tak televizijo gleda pa je učen, je pa rekel: »Vete, tisto je bla tak ko ena suha strela, se je k dežju pripravljalo...«¹¹

² Glasovi (zbirka slovenskih folklornih pripovedi), Kmečki glas, 1988 – . Doslej je izšlo v njej štiriindvajset knjig s čez 6000 enotami.

³ Prim. 1 Mz 9, 12–17.

⁴ Pavel Medvešek, *Na rdečem oblaku vinograd rase* (Glasovi 3), Ljubljana 1991, št. 66: »Mavra ni samo lepa reč, ki se jo nikoli ne štufiraš gledati, ampak je tudi poseben nebesni znak, ki ga danes verjetno nobeden več ne zna brati. ... so pripovedovali, da če se mavra pokaže maja v mlaju, da grejo po mavri Maure z enega hriba na drugega, iz ene doline v drugo. Kamor pridejo, prinesejo dobro letino. Bog ne daj, da se takrat zabliska ali udari grom. Maure se razbežijo in se vrnejo, od koder so prišle.«

⁵ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 73.

⁶ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 336.

⁷ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 347.

⁸ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 339.

⁹ Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, št. 133.

¹⁰ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 339.

¹¹ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 354.

3) *Je pa pelavo se nad meni, ko ana žareča mǎgva;*¹² *predi široko, zadi pa – kǎk bi rekva – tri, štir, pet metrov douga svetloba.*¹³

4) *Taka luč je pač bila, dolga kakih trideset centimetrov.*¹⁴ *Rpečnikova vučca*¹⁵

5) *tak ko bi gorelo.*¹⁶

Prva skupina razlaga svetleči premikajoči se zračni pojav s pojmi prvinskega stanja, ki še ni materializirano: žareče, goretí, svetloba, medtem ko naslednja skupina to svetlobo že predmetno omeji, kar je lahko še popolnoma abstraktno: »predmet«, »stvar«, na naslednji stopnji pa je že konkretizirano s »kroglo« / »kepo«, vtis žarčenja pa seveda ostane kot bistvena razsežnost, v vseh drugače med seboj tudi različnih interpretacijah pojava:

6) *žareč predmet* *Bil je približno en meter dolg, žareč ter je tako letel po zraku. Bil je škopjenk. Ne bi verjel, če ne bi sam tega videl...*¹⁷

7) *sem ga pa tud sam videl. se ja pa za totim horizontom peljala taka žareča krogla, da je blo vse svetlo. Zadaj je bil tist rep.*¹⁸ *ana vejka žareča krogla.*¹⁹ *se mi je pa tak ana špasna svǎtva krogla zdeva, ko bi kǎr tak švignava.*²⁰

8) *žarečo kepo tam.*²¹

V pregledanem gradivu so najštevilnejše predstave o nekakšni »žareči« / »goreči« »metli«, ki se premika po zraku in siplje od sebe svetleče iskre. Drugi pravijo, »kot bi jo nekdo prižigal«. Pomembno je dopolnilo, da gre za »brezovo« in ne sirkovo, metlo, kakršne so do nedavna uporabljale naše gospodinje. Kdor brezove metle več ne pozna, govori o »čudni« metli.

¹² Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, št. 134.

¹³ Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, št. 134.

¹⁴ Martina Piko, *Iz semena pa bo lipa zrastle* (Glasovi 14), Ljubljana 1996, št. 41.

¹⁵ Marjan Zupan, *Rpečnikova vučca* (Glasovi 20), Ljubljana 1999, št. 10: Ni poudarjeno, da je škopjenk. Tle j pa tudi hodiva po talæh polah Rpečnekova vučca, so včasoh rekâl. Jest sam tok slišov, da j domaanga teleta nêč pǎrgolfov, al koko, in poj j pa pǎ teleta hodiv s tako vučco. Zej pa hodu, čér je bo Rpečnekovo. Na Polánah je ob, za Grégarco gor se reče, je hodiva tista vučca, poj je hodiva u Spodnæh Gorjah, tam pod Rádolco j tudi hodiva tista vučca, pa še na večæh krajæh tude, čér je bo Rpečnekovo, j to hodivo. In to – in to j vse dons dol pǎrsvø, ampak jest mislæm, da to ni bva bajka. Isti, št. 11: Oretov pa Šercov sta šva večkrat vasvæt h Rpečnek, tam so mel bǎrščæ dkele. ænkæt, ænga večera sta pa vidva vučco, koko j pǎrskaklava na vokæn hiše. Takæt sta se tok ustrašva, da sta jo ucvǎrva damu. Vavæt u tist konc pa tudi nista več hodiva. Isti, št. 12: Od Mezána se jona hčérka h Melitnik poroçiva. Nena mama je od cajta do cajta šva h né na Pošico. ænga večera je pa tam nêč u grabno vidva vučco, k je skakava od mejnika do mejnika. K je mat šva čez Rpečnikov svet, čér je šva pot, je pa vučca pǎrskakava h né. Ona pa reče: »Fǎrtavčæ, sǎt nǎč nočæm! Pojde, od kodar s pǎršval« Bǎrč k je to rekva, je pa vučca odskakava na drug konc. Kadar se j tista ženska spet odpravva h soj hčér, joj bo tok strah, da j meva zmerej ænga sabo za spremstvo. Poj so pa tud govoræl, da so to vučco u Pokluško vukno zagóvorle. Isti, št. 13: Na planin Klêk zvečer pastir ni upov z dobravske u podhamrsko kočø, pa obratæn. Pastirje so drug drugga strašil. K je pa za pastirja pǎršu Bregant s Padhama, je pa tam stvarem naredu konc. Velæk je bi kukǎr gora, pa tud flinto je mu zmeram sabo, sǎ j biv ta'kæt največ ravšic tle okol. Zvečer jeane parkat ustrelu prot dobravsk koč na Kêko, poj je bo pa s strašenam konc. Præv tok so pa tud Rpečnekovo vučco razbil, poj so pa mel gmæh pred skaklajoço vučco.

¹⁶ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč / Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 348.

¹⁷ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 76.

¹⁸ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč / Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 337.

¹⁹ Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, št. 133.

²⁰ Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, št. 134.

²¹ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 79.

9) *Pa se pripelje škopjenk! Veš, kaj je škopjenk? Je bil cel graben ves žareč! Tak ko ena žareča metla je prišlo, veš, takle mimo mene šest metrov.²² Žareča metla²³ je škopjenk letel črez, tista žareča metla.²⁴ se je škopjenk peljal, to je taka goreča metla.²⁵ tako žareče kot ena metla, ... no tako je blo, tak žareče po luftu šlo.²⁶ sn vidov žarečo metlo, kot bi se pelala po zraku.²⁷ Ja, oče so pravli, da so ga vidli, da se vozi ena žareča metla.²⁸ ko ana žareča metva.²⁹ »Tistega sem pa jaz enkrat videl ... je bil taka prikazen, tako v eni metli, pa goreče je bilo.³⁰ Takko bi bil eden metlo vžgal. Je šlo iz goše vun, naredlo locen, pa spet not nazaj. Od tistega vstran so pa šle take drobne iskre.³¹ Te pa vidim, da se tule vun iz sosedove zemlje spusti ena žareča stvar, tak ko bi bil eno metlo prižgal. To je blo dva metra dolgo pa žareče...³² sva ponovno videla, tokrat iz očetove delavnice, kako je žareča, kakor nekakšna metla, priletela iz sosedovega gozda in na drugi strani ponovno izginila...³³ Naenkrat se pa prikaže vun tak kot ena taka brezova metla, goreča, velika.³⁴ velik predmet, podoben brezovi metli, ki je sipal na vse strani žareče iskre. V trenutku se je vse spustilo na zemljo in ugasnilo.³⁵ Tək ko ana šroka mētva predi.³⁶ Pa tisto je že večkdlo tud videl, da gretista čudna metla po luftu.³⁷*

Dandanes je očitno tega pojava že bližja primerjava z metlo kot s snopom, po katerem je prvotno dobil ime, česar ni težko uganiti, kdor še ve, kaj je nekdaj pomenil škopnik za naše stavbarstvo, saj so bile s škopo krite strehe vsakdanja resničnost našega podeželja.

Glede na to, da večina prebivalstva ne pozna več niti žetve na roko in snopov, slamnate strehe pa so ostale le še nostalgichen spomin, se izginjanje te asociacije v tukajšnji zvezi ne zdi presenetljivo:

10) *»Pa se pripelje gor črez tako žareče, tak ko ena metla al pa snop, tak škop, ko je bil za strehe pokrival. Pa svetlo je blo. so pa oni rekli, da je škopnik.«³⁸ Pa se peljalo glih tak ko en škop. Pa se zasukalo pa ugasnilo.³⁹ Svetleči snop se je peljal. ... Pa svetloba je bla za njim... Se je tud vidlo, da se je prilagodilo zemlji.⁴⁰ To j biv snop goreče svame, k sã j nekam skru.⁴¹*

²² Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 354.

²³ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 78.

²⁴ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 348.

²⁵ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 355.

²⁶ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 338.

²⁷ Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, št. 135.

²⁸ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 351.

²⁹ Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, št. 136.

³⁰ Martina Piko, *Iz semena pa bo lipa zrastle* (Glasovi 14), Ljubljana 1996, št. 43.

³¹ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 339.

³² Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 345.

³³ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 76.

³⁴ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 339.

³⁵ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 341.

³⁶ Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, št. 134.

³⁷ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 350.

³⁸ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 334.

³⁹ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 346.

⁴⁰ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 343.

⁴¹ Marjan Zupan, *Rpečnekova vučca* (Glasovi 20), Ljubljana 1999, št. 28.

Glede na okoliščine videnja (ponoči, svetleče iskre) prav tako ni nenavadno, da si nekateri tolmačijo pojav kot utrinjanje zvezde, čeprav se zdi, da so take razlage že odmev razsvetljenkega racionalizma, ki ga je bilo polno slovensko časopisje v obdobju realizma v 19. stoletju. Po drugi strani gre za čisto preprosto domnevo, ki se giblje v obzorju povprečne izobrazbene strukture naših dni in ni okorelo zaprta, zato se konča z vprašanjem in nikakršno apodiktično trditvijo:

11) *Pa zagledam ... eno svetlobo, tak ko bi en snop vlekel, žareč, za par sekund. Pa kar svetlo šlo, ... So rekli, da so se dajda menli, da se del zvezde utrga.*⁴² *So pa res menda take zvezde s takim repom, da so padle dol. Tam se je menda pa zmeraj zgodila kaka nesreča. ... res za dimnikom notri svetila tista zvezda.*⁴³ *Lahko se je samo zvezda vtrnila al pa je repatica letela, pa so tisto meli za škopnik.*⁴⁴ *Pa ko se je zvezda vtrnila, so rekli: Viš, škopjenk, škopjenk!*⁴⁵

*No, si mislim, ka sn pa jās dons zaano zvezdo vidva, al le luno al ka.*⁴⁶

Prvo srečanje s trditvijo, da gre za ptico, vzbudi v bralcu pomislek, ali ne gre za pomanjkanje fantazije; toda več takih primerov ga prepriča, da to ni zgolj posamično naključje. Še toliko bolj, ko se spet sooči s poskusom racionalne razlage pojava, v okviru možnosti, ki jih je še omogočalo tesno sožitje z naravo. Dokler zoomorfna predstava škopnika vztraja, da gre za ptico, je še mogoče sklepati, da se navezuje na škopnika, ki je po definiciji definicijam izmuzljiv zračni pojav.

12) *Škopnika sem jaz tudi vidla! Tisto ni nobena skrivnost! ... Naenkrat pa se pripelje nekaj tak en pol metra dolgega pa žarečega... Nekateri pravjo, da je to ptica. Pa jaz ne vem, tisto ni zgedalo kot ptica.*⁴⁷ *V resnici smo pol stvari dognali; to je biv en vālek ptič – jās ga sicer še nish vidov – samo da ma perje take barve, ko bi iskre šle. Tāk smo si go razlagali.*⁴⁸ *To je bil šopnik.*⁴⁹ *Pravjo, da so to ble take ptice. Te ptice so ble v kakih pirovih štorih, pa ko so vun zletele, so ble polne tistega fluorescentnega praha, pol se je pa tisto po luftu raztresalo in se svetlo ponoči, se je tak bliskalo. To so ljudje razlagali, da je škopnik. Na primer gabrov štor je gotovo fluorescenten; je trdo drevo, ki spirovi in potem ponoči sveti. Za bukve ne vem.*⁵⁰ *Po mojem je škopjenk kak ponočni ptič, da ma fosforno perje, da letijo iskre bek, ko leti. Drugače jaz ne morem to sodit. Hudič se bo vozil takle, ha?!*⁵¹ *pri Žavcerju na Primožu, blizu cerkve, videl na zloženih trščicah, kako je škopjenk gor sedel. Ko je pa prišel bliže, je škopjenk sfrčau dol, tja proti njivam in gozdu.*⁵²

Toda že v primeru »kure« je predstava o škopniku kot zračnem pojavu hudo oslABLJENA, kaj šele ko je prenesena na živali, ki nimajo peruti. V tej točki nastane odločilen premik

⁴² Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 344.

⁴³ Martina Piko, *Iz semena pa bo lipa zrasla* (Glasovi 14), Ljubljana 1996, št. 44.

⁴⁴ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 353.

⁴⁵ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 349.

⁴⁶ Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, št. 134.

⁴⁷ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 347.

⁴⁸ Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, št. 135.

⁴⁹ Morda tudi od tod ime šopnik in ne škopnik. Šopnik bi lahko prišlo od glagola »našopati« (= nagačiti).

⁵⁰ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 353.

⁵¹ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 355.

⁵² Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 80.

v doživljanju škopnika kot bajnega bitja, najprej v živalski preobleki in na naslednji stopnji v antropomorfni, ki ostane najprej na pol poti: »pol človek, pol konj«, nato pa preide v sozvezje (sinekdoho), ko del (»roka«, »glava«) simbolizira celoto (človeka):

13) *Škopjenk? Jaz ne vem, kaj je kaj. Pravjo, da je baje vse sorte, da je bojde še vol pa kura pa mačka.*⁵³

14) *Škopjenk so pravli, da je biu pou člavek, pou pa kuj.*⁵⁴

15) *je ravno tako kakor ena roka.*⁵⁵

Toda komaj smo prestopili prag antropomorfizacije, že se gibljemo v prostoru mitološkega pojmovanja nebesne prikazni. Škopnik tu postane »coprnik«, kar še ni dobesedno bajno bitje, ampak le človek s posebnimi lastnostmi, vendar se tu izkaže, od kod presenetljivo dejstvo, da je metla atribut čarovništva:

16) *sva pa videla tako na vrhu gozda takšno žarečo bradato glavo, pa neko metlo zraven. Pač neki moški se je po lufti pripeljal. tisti škopjenk tak nizko se začel spuščati, pa spuščati. Peljal se je po ledini dol, potem pa nisva nič več videla. Hitro sva vstala, pa takoj domov.⁵⁶ Tak so včas pravli, so rekli, da je škopjenk metlo zajahal, da je metlo vozil.⁵⁷ ... so ladi pravli, da je biu noni jag. ... Pa škopjenka sn tudi videu, ko mo tisto metlo pa ko je včasih blo Tak kot bi metlo zodi meu. Pa je šlo glih tak sam čries, ja, žarečo.⁵⁸ Seveda je, saj je hodil po luftu, tak ko bi en coprnik na metli sedel pa letel; pa žareče je blo, je ena metla.⁵⁹*

V končni fazi se izkaže, da je škopnik bajno bitje, tu sicer imenovano zgolj z občnim imenom »vrag« / »hudič« / »tajfl«, kar postaja le skupno ime za celo vrsto bajnih bitij, katerih pravo ali prvotno ime se je pozabilo, ostale so le njihova prikazen – dobesedno –, delovanje in funkcija. Iz zbranih virov pa je dognati mogoče tudi drug proces, da prebivalci prvotni postavi hudiča nadevajo ime škopnik, kar pomeni, da je to ime ponekod pravzaprav lokalno poimenovanje za hudiča. Za slovstveno folkloro ni nič nenavadnega, da se kdo upira uveri v njegov obstoj, a da potem na sebi bridko izkusi njegovo moč:

17) *za škopjenka so pa rekali, da je vrag. Vidi, da se pelje tist hudič, je pa sam sebi rekel: »Kaj je pa te to za en hudič?! Hahaha!«⁶⁰ Nekateri pa pravjo, da je tisto vrag, ko hodi okrog. Atej je pravil, da sta enkrat dva šla in sta vidla škopnika. Je pa eden zaklical »auf«, tak ko na dvoboj. In se je boj pripeljalo čist blizu. Te sta pol kar bežala.⁶¹ En kmet je drve cepal, take dolge. S kajlami jih je cepal pa narazen kalal. Pa pride eden cu – eni pravjo, da je vrag bil tisti. Je rekel: »Kolko si ti upaš scepil, jaz z nogami skup obdržim!« Jel, ploh obdrži skupaj, da ne bo poknilo. Pa res, kmet kajla, vrag prime tak, da je mel ploh med nogami. Je pa mel take raztrgane hlače, da je pajtle mel zunaj, da so mu vun viseli. Onemu kajlo vun vrže, vragu pa pajtle noter v ploh, v*

⁵³ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč / Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 350.

⁵⁴ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 84.

⁵⁵ Martina Piko, *Iz semena pa bo lipa zrasla* (Glasovi 14), Ljubljana 1996, št. 41.

⁵⁶ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 77.

⁵⁷ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč / Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 349.

⁵⁸ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 81.

⁵⁹ Martina Piko, *Iz semena pa bo lipa zrasla* (Glasovi 14), Ljubljana 1996, št. 42.

⁶⁰ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč / Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 355.

⁶¹ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč / Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 347.

cepanco prijelo; za jajčka ga je prijelo, a ne. Veda, ga je bolelo, da je začel letat pa letat. Zdaj pa eni pravijo, da je **škopnik tisti, ko vlačí tist ploh po svetu**. To ne vem, kje sem čul.⁶²

Bila je kvatrna sobota. Takrat pa je rado strašilo. Tako se je podal na pot, Kar naenkrat **se je pred njim pojavil škopjenk**. Vrtel se je okrog njega in ga ni spustil nikamor. Pokleknil je in začel moliti ter rekel, da se bo takoj vrnil domov in ta dan ne bo šel več nikamor.⁶³

Velika sobota:⁶⁴ Pa on še vedel ni, kaj je to. Pol je mamo uprašal, je pa rekla: »Vidiš ti, da straši! Kaj pa, če bi te bil pobasal pa nesel, tist škopjenk? **Ko škopjenk je vrag!**«⁶⁵

Če se je otrok rodil, pa ni bil krščen, so rekli, da je pogan, da ga bo škopjenk odnesel.⁶⁶

Nekoč se je tat pri nekem kmetu zvečer skríl v hlevu, da bi mu kasneje ponoči ukradel vole. Ko je bil že nekaj časa v hlevu, pa je **škopjenk kmetu ukradel majhnega otroka** ter ga nesel čez dvorišče. Na dvorišču je škopjenk trikrat kihnil, tat v hlevu pa mu je voščil: »**Bog pomagaj!**« **Škopjenk je pri teh besedah izpustil otroka ...**⁶⁷ od moje mame brat ... pa fotar... Sta pa poleti, ko je toplo blo, sta pa zuna na troti ležova. Je fajrn miesnc sviato. Nanokrat pa pərpela se gər **na žareča metla**, tak, dousa, pa ni šifər roba tu gəra bek odtrgavo, pa pərst gərta na jega vrglo, pa se pelalo vunta na Pernički vrh. Tej sta pa sama med sebo mienla, da **ni diri drugi, ko pa Lapovnikov vroh.** (= vrag).⁶⁸ so neke jame. Bolj male. V tiste jame notri, je **škopjenk škurje vozo**. ... Ker kar naprej so slišali tam nətər, kaj je dialalo: Hoap, hoap, hoap. ... škurje notri noso.⁶⁹

18) Moj oča na vraže ni biu nadarjen, ni korkaj verjeu. Se odpravi h oglarski kopi. ...vidi tisto žarečo kepo tam. Si je reko, hudič, jaz bi pa le rado vedo, ko je tej. Pa za jim, pa bi maro glih vdorit s palco, je ti **tajfl že zleto naprej. ... ga je škopjenk prignal notər mimo Sant Vincenta pod Golco. ...**⁷⁰

Naslednji korak v dojemanju škopnika je že v znamenju upadanja doživljanja o njegovi umeščenosti v slovenski tradicionalni mitološki strukturi («slovenskega Olimpa», bi dejal Milko Matičetov), saj ne pozna več niti občnega imena za njeno demonsko plat, ampak je le še v navedeni zvezi strukturno neobvezujoča «pošast», ki je konotativno bližje pravljici kot bajki.

19) ... mi je nekega večera pripovedoval eden gozdnih delavcev, ki je delal pri mojem očetu, o škopniku, **veliki goreči pošasti**, kako je letela ponoči med pohorskimi hribi, med Razborjem in Uršljo goro.⁷¹

⁶² Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 356.

⁶³ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 74.

⁶⁴ Pripovedovalka še pozna veliko soboto, verjetno pa ne več pojma kvatrna sobota in jo je zato nadomestila z omenjenim dnevem iz pasijonskega tridnevja. Okoliščine in posledice dogajanja namreč govorijo za to, da gre za kvatrnó soboto.

⁶⁵ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 348.

⁶⁶ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 349.

⁶⁷ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 75.

⁶⁸ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 78.

⁶⁹ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 83.

⁷⁰ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, št. 79.

⁷¹ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 342.

Vendar so novi premiki in pretresi tudi v duhovnem obzorju slovenskega človeka naredili svoje in poraja se dvom v obstoj specifičnega pojava, ki ga je toliko rodov dojemalo kot samostojno entiteto. Iz naslednje pripovedi ni več jasno, ali gre za tako dobro poznavanje okolja, da je bilo mogoče pojav napovedati, toda bolj prepričljiva se zdi razlaga, da gre za zabavno igro, o kateri govori primer v točki 20, ki priča o popolnem razkroju škopnika kot bajne prikazni, čeprav spomin nanjo še ni zamrl:

20) *Se dobro spominjam. Mama pravi: »Tu vunta gledaj, zdaj bo pa škopnik šel!« ... smo šli tak vunta na most, pa še sosedje zraven. To je blo tak okrog enajste ure ponoči. Pase je tam vun iz tiste zemlje vzdignilo pa šlo v luft tak ko ena brezova metla. Šlo je v zrak in gorelo. Pa ni blo več. To sem jaz videl na svoje oči.⁷²*

21) *Te so pa dobili tisto leseno kolo, naperti slamo, ga prižgali, pa so ga potočili dolta nad njihovo domačtjo. Veda, oni so vidli tisto žareče kolo, da leti dolta čez njihove njive. So mislili, da se hudič pelje, so rekli, da je to škopnik. Pa to ni bil pravi škopnik; š'ti so samo oponašali škopnik. Škopnik je moralo biti nekaj drugega.⁷³*

Tukajšnja analiza je pokazala, da v slovenski slovstveni folklori obstaja kar dvajset možnosti, v kakšnih oblikah se lahko pojavlja v njej škopnik. Ali ne predstavlja to zahtevne odločitve za likovnega ustvarjalca, kateri obliki dati prednost pri ilustriranju, saj to pomeni konserviranje ene same od njih in s tem neupravičeno dajanje prednosti pred drugimi. Enako velja za avdiovizualna sredstva, ki imajo v tej zvezi veliko prednost pred zgolj likovno upodobitvijo s tem, da omogočajo predstavitev pojava v njegovi gibljivosti, dinamičnosti, saj je tudi to ena bistvenih potez škopnika.

II. Predstave hudiča v slovenski slovstveni folklori

Na koncu dveh desetih predstav o škopniku se je izkazalo, da utegne biti eno in isto s hudičem ali da se je zgolj ime škopnik preneslo nanj. Naslednji razdelek sistemizira, kako si to bajno bitje, ki nikakor ni zgolj svetopisemski diabolos, predstavlja naša folklorna tradicija. V njej nastopa v številnih pojavnih oblikah, ki za tokratno priložnost prav gotovo niso vse zbrane, toda kljub temu je mogoče zaznati troje temeljnih struktur.

a) Antropomorfizacija

Obleka res naredi človeka, toda po ohranjenih zadevnih folklornih pripovedih sodeč naši predniki niso preveč zaupali (pre)imenitno oblečenim moškim. Hitro so koga obsodili, da ima nečedne namene. Ali to pomeni, da je bilo lepo oblačilo nekdanja takšna izjema v materialni kulturi naših prednikov?

1) *Je živel en ubog mladenič in je iskal delo. ... Eno nedeljo po maši prosi tam pred cerkvijo, če kdo rabi hlapca. K njemu stopi en lepo oblečen gospod in ga vzame s sabo. Obljubi mu dobro plačilo. Ta človek pa je bil preoblečen hudič. Peljal je fanta v pekel. Tam mu je dal železne čizme in mu rekel: »Kadar boš te raztrgal, bo konec tvoje službe pri meni!«⁷⁴*

⁷² Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 340.

⁷³ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč* / Bog pa še večjo (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 353.

⁷⁴ Franc Černigoj, *Hudičev hlapec*, v: Javorov hudič (Glasovi 1), 191.

Je bila ena strašno hudobna mati in je imela tri hčere. Vse so jo mogle ubogat, vse narest in še ni bila nikoli zadovoljna. Stalno je zijala nanje: »Hudič vas vzemi, nič niste vredne, vse moram sama narest!« In res je **prišel hudič, preoblečen v enega lepega človeka**, in je prosil za roko najstarejše hčere. »Kar odpeljite jo, saj je doma samo v nadlego!« je rekla mati. In jo je odpeljal v pekel. Saj se ni imela slabo – kuhala je in pekla in nič ji ni manjkalo. Tam je bilo polno velikih sob, v vse je lahko šla, samo v eno ne. Samo, kaj češ, babe so radovedne ... Ko je hudič zvečer prišel domov, je takoj vedel, da je pogledala v prepovedano sobo. Strašno se je razjezil in še njo vrgel v ogenj. Zdaj je **hudič** šel po ta srednjo hčer. **Še bolj lepo se obleče**, da ga ne bi spoznali, in mati jo rade volje da.⁷⁵

2) Nekdaj v starih časih je imel hudič veliko pravico. Če je kdo zaklel »hudič«, se je že prikazal. Bil je pohorski kmet, ki je imel veliko družino in je živel na veliki kmetiji. Ni pa imel volov za delo. Zaklel je: »Nobenega hudiča ni, da bi mi pomagal!« Neke noči **se mu predstavi en fajn gospod. Bil je hudič**.⁷⁶

b) Zoomorfizacija

Pojavne oblike hudiča v živalski koži prejkone tu niso vse zastopane, vendar toliko, da je mogoče zaslutiti njihovo raznoterost. Navadno je v »kroto« preobražena kakšna coprnica, tukajšnji viri pa kažejo, da je tradicijsko prepričanje o povezavi med coprnici in hudičem potrjeno tudi z njuno enako transformacijo:

3) »v enem oknu je videl, da prodajajov **takih flaškah eno čudno žival, kakor ena krota** ali nekaj takega da je bilo. Da stopi v trgovino in vpraša, kaj je tisto. »Joj,« da je rekel trgovec, »če to kupiš, ti bo naredilo, kar boš tel, in vsega boš imel zadosti.« ... Sosed: Odkrije pinjo in vidi, kako se noter drži za matučk kakor ena krota, in tisto je delalo mleko. In, seveda, da je šel in je vsem povedal, kaj je videl. Molkovemu to seveda ni bilo prav in je začel misliti, **kako bi se tistega onéga rešil**. Od tistikrat je **tisto onó** zavidel in enkrat je v jezi tja proti njemu vrgel eno trnjevo vejo. In ponoči mu je naneseo polno hišo trnja. ... Molkov še pred soncem ustane in vrže tisto kroto v vodo: »Na, spaka, tam bodi in ne hodi mi več nazaj!« Vesel gre domov, stopi v hišo in tisto je že sedelo za ognjiščem. »Gospodar, jaz se že sušim,« da mu je reklo.⁷⁷ En možakar tam z Otlice je na ta dan šel, da bi na semnju kupil malo vina. Res da ga je **kupil en flaškon** in da je počasi šel po rebri domov. Ko tako že en čas hodi, da zasliši en glas: »Kupil, kupil, dušo zgubil!« Poslušaj in gleda, kdo govori, a nobenega ne vidi. In gre naprej. Spet zasliši: »Kupil, kupil, dušo zgubil!« Možakar zagradi tisti flaškon in vse vkup vrže v Hubelj: **Na, hudič, tam bodi!**« In da gre domov. Ko stopi v hišo, da zagleda tam pri ognjišču **kakor eno kroto** in to da mu reče: »Gospodar, jaz se že sušim!« In **poletega hudiča niso mogli odpraviti od hiše**. Vse so poskusili, a ni nič pomagalo ...⁷⁸

V naši zavesti živi hudič navadno kot (črn) kozel. Takšen primer imamo tudi tu, manj nam je blizu v pasji podobi in le hudičevi naravi pretvarjanja lahko pripišemo, da ga kdo odkrije tudi v sicer pohlevni naravi volov:

⁷⁵ Franc Černigoj, *Zakaj grmi*, v: Javorov hudič (Glasovi 1), 202.

⁷⁶ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč / Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 613.

⁷⁷ Franc Černigoj, *Molkov hudič*, v: Javorov hudič (Glasovi 1), 123–124.

⁷⁸ Franc Černigoj, *Hudič v flaškoni*, v: Javorov hudič (Glasovi 1), 127.

4) Enkrat je živel na Ljubinjju šuštar Franc. ... Enkrat je šival v Melcih in je pozno zvečer šel domov. V Meljih mu je nasproti priletel **en kozlič. Hodil je za njim – ker pa je bil mož dobrega srca in se mu je kozlič smilil, ga je dal na rame in ga nesel proti Ljubinjju. Kozlič je bil skoz le bolj težak.** Ko je šuštar bil že blizu cerkve, je kozlič ratal že kaj težak, da ga je mogel dat na tla. Kozlič je stekel nazaj po cesti in zavpil nazaj: »Zahvaljen, Franc. »A veš, da **si nosil samega hudiča.** O kako je bilo fajn na tvojem hrbtu!⁷⁹

5) »... Te so pa vidli, da je glavo vun potisnilo zadaj za tistim štiharjem, veliko **pesjo glavo, pa tak žareče gledalo, take velike oči pa gobec, tak široko zijalo.** So rekli: »Tak me je gledalo živo, da sem se tak ustrašil!« ... So rekli: »**Je menda že vrab bil,** ko mi je pomagal ribe lovit! Zdaj jih pa jaz na'm več lovil!⁸⁰

6) Zgodilo se je, da je nekdo prodajal mešetarju par volov. Ko jih je ta z vseh strani ogledoval, sta vola iz neznanega razloga zbežala, tako, da sta podrla leseno ograjo in se nato zaletela naravnost v grapo, kjer sta končala v bznju. Ker se noter ni nihče upal, je ostalo tam še meso, ko bi ga lahko ven dobili. Pa gre isti gospodar na semenj. Presenečen obstane, ko zagleda v **prodaji svoja vola.** Kaj bi jih ne poznal? Saj jih je sedem let redil in bil vsak dan z njima. Tudi jarem je spoznal, saj ga je sam izdelal. Ko se pozanima pri mešetarju, kje jih je dobil, mu ta odgovori, da jih je eden iz reke ven potegnil in nato njemu prodal. Ker pa je bilo tisti dan malo kupcev in vola **mršava in zanemarjena,** jih je kmet za majhne denarje nazaj dobil. ... Ko jih ob mraku domov pelje, **se mu zdi, da imata bolj kozje parklje in repe, ki niso nič volovski.** Bolj kot jih gleda, vse bolj se mu zdi, da z njima ni nekaj v redu. Na enem ovinku ga eden na rog nasadi in pod zid vrže. Komaj ven prileze. Še svojim očem ne more verjeti, ko **stojita namesto volov pred njim dva prava peklenščka.** Čeprav v strahu, je to prav dobro videl, da sta imela prav iste parklje in repe kot prej vola ...⁸¹

c) Diabolizacija

Končno pridemo do naravne oblike hudiča, ki sam na sebi ni niti človek niti žival, toda kako predstaviti nevidno (človekovo!) senco. Na podlagi navedenih primerov se zdi, da se postopek zastopanja dela s celoto izkaže najbolj sporočilen:

7) **Je bil an sin, ki ni tel delat; ker je bil len, so ga zalovili od hiše in mu rekli, da naj gre služit za hlapca. Ta fant je šu po sveti. Hodi po cesti in naánbot sreča ano prikazen, ki je bla napú človek, napú beštja.** Ta ga uprašá: »Ej ti, kam greš?»

Uni fant pravi: »Grem služit za hlapca.»

»Čuj, ko češ, hodi z mano,« mu reče prikazen.

Ben, ta fant ni bil samo len, bil je tudi šturlast in je šu z un prikaznijo. Ko hodijo, mu ta pravi: »Jast ti čem dat ane postóle, in kadar jih boš znučal, ti bom dal za plačilo, kar boš tel. Si kontént?« Ta fant pokima, da ja. Pole pridejo v pekel in ta fant je mogel kurit ogenj pod grešnimi dušami. Dobil je tudi težke, železne čevlje in vaje je znal, da če prej umret, ko jih znučat. In je bil žalosten. Una prikazen je bil sam vrab in je tega fanta lepo prnesu okúli.⁸²

⁷⁹ Janez Dolenc, *Zlati Bogatin* (Glasovi 4), Ljubljana 1992, št. 38.

⁸⁰ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč / Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 610.

⁸¹ Pavel Medvešček, *Na rdečem oblaku vinograd rase* (Glasovi 3), Ljubljana 1991, št. 64.

⁸² Marjan Tomšič, *Noč je moja, dan je tvoj* (Glasovi 2), št. 102.

8) *Mož in žena kopo kuhata ponoči. Lepo gori, vse mirno, temna noč. Pa pride gorta po kopi nekaj, tak strašno kosmato, pa tak dolg rep je melo, pa smrdelo boj takde, da sta bla prepričana, da je sam vrag. Kaka žvad ni bla, ko žvad bi poznala. Tisto, sta rekla, je moralo bit nekaj drugega. Seveda, bežat nista mogla, sta se pa križala pa modlila tak nekje, da je pol zginla tista prikazen.*⁸³

9) *Enbot je bil en kmet, ki je imel tri hčere. Vse so bile lene in nezveste, ker jih je začaral vrag, ma tega niso znale. Bil je en lep sončen dan, bilo je vroče in te pupe so se šle kopat v reko Dragonjo. Naénbot se pred njimi prikaže vrag. Imel je dva roga, lepo črno obleko in lepe postóle, bil je kosmat ko prč in oči so se mu svetile ko luna.*⁸⁴

In končno še primer folklornih pripovedi, v katerih je hudičeva pojavnost tako samoumevna, da njihovim nosilcem še na misel ne pride, da bi ga označili drugače kot z dejanjem:

10) *Pride iz brezna in s šibo udarja pastirico, ki ga je bila dražila, z vsakim udarcem ji odleti kos obleke, da jo »nago in zmešano« najdejo sovaščani v gozdu,⁸⁵ pobere pridelek korenja, ki ga je plel namesto lene dekle in zaradi gospodarjeve nejevoljnosti odnese še njo.⁸⁶ Pripovedovalec z Gore ga predstavi kot človeka, ki je pripravljen skopemu požeti njivo in si za plačilo izgovori »samo toliko, kolikor bom mogel naenkrat nest na hrbtu«.⁸⁷*

Tudi tako omejeno število primerov je izpričalo kar deset pojavnih oblik hudobca, kar je naša likovna umetnost že s pridom izrabila, praviloma sledeč ravno folklorni ubeseditvi. Kako v takem primeru ravna avdiovizualna tehnika, še ni dognano.

Sklep

1. Presenetljivo spoznanje tukajšnjega premisleka je, da se zastavljena naloga izkaže za smiselno samo pri enem, specifičnem, folklornem žanru, bajki, ki vsebuje dve oz. obe dogajalni ravnini: realno in domišljjsko.⁸⁸ Isto velja še za povedke le, če so vanje vpleteni ustrezni bajčni motivi. V pošteve seveda lahko pridejo tudi verzificirani motivi, namreč bajčne pesmi.

2. Gotovo se komu poraja vprašanje, ali ni mogoče vključiti v naš okvir tudi pravljice? Pravzaprav ne, ker se pri njej vse dogaja samo na ravni domišljije in so njeni oblikovalci tako na ravni besede kot na ravni podobe / slike v popolnoma drugačnem položaju in prav tako vanjo u/po/vedene osebe. Pri njej je vse na ravni fikcije, tudi vse navidez realistične osebe, a realne zgolj na ravni fikcije. Zato nastop fantazijskega pojava v njej ni zanjo nobena posebnost in tudi za njenega sprejemalca ne. Pač pa takšen, tako imenovani nadnaravni pojav doseže ontološki in estetski učinek v bajki (in še v bajčni

⁸³ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč / Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994, št. 611.

⁸⁴ Marjan Tomšič, *Noč je moja, dan je tvoj* (Glasovi 2), Ljubljana 1989, št. 97.

⁸⁵ Prim. Franc Černigoj, *Pastirica in hudič*, v: Javorov hudič (Glasovi 1), Ljubljana 1988, 62.

⁸⁶ Prim. Franc Černigoj, *Lena dekla in hudič*, v: Javorov hudič (Glasovi 1), 64.

⁸⁷ Prim. Franc Černigoj, *Kdo bo požel pšenico?*, v: Javorov hudič (Glasovi 1), 65.

⁸⁸ Metka Kordigel, *Pouk literarne teorije malo drugače / Zakaj pravljica v učni načrt za drugo triletje*, v: Jezik in slovstvo 45 (1999/2000), št. 3, 72.

povedki), ki ju žanrsko definira ravno njima imanenten kontrast med naravnim in nadnaravnim, nevidnim.

3. Zame osebno je analiza spodbudila premislek o **fantaziji gledanja** človeka na prvotni stopnji v procesu njegovega človekovanja, kar po etnološki definiciji v njegovem duhovnem razvoju označujemo kot stopnjo animizma. Danes je ta razvoj prišel do stopnje, ko je vse močnejša težnja po vizualni fantaziji, ki tudi abstraktne motive konkretizira, a sicer konkretne motive prikazuje abstraktno.

Summary

Ways of Visualizing Abstract Beings in Slovene Literary Folklore

I. How Does Slovene Literary Folklore Translate Celestial Phenomena into Words?

The most frequent celestial creature in Slovene literary folklore is the *škopnik*. Even to this day this creature takes by surprise many a person living in north Slovenia or in the northern part of the Slovene ethnic territory. Localities, exact times and occasions of such encounters stated by eyewitnesses who had reported meeting this creature all point to the fact that such encounters cannot be mere inventions on their part. These statements have been sorted so that vague, inconcrete statements progress to increasingly more concrete descriptions, which are followed by beliefs in *škopnik's* mythical origin; these beliefs often contain a morale. This, however, does not denote that they are in this chronological order. While it is possible to ascertain the time of notation, it is impossible to establish the exact time in which such notions originated. Despite the fact that different eyewitnesses had different associations upon encountering the *škopnik*, what remains is the notion of glowing light; anything else is of lesser importance.

The analysis revealed that Slovene literary folklore contains as many as twenty different shapes of the *škopnik*. This represents a serious difficulty for an artist who has to decide which one of them to choose for his or her illustration. This decision may namely favor and conserve for posterity only one of many different possibilities. The same is true of audiovisual techniques, which have a definite advantage over a painting or a drawing in that they enable the creation of *škopnik* in its dynamic, moving form, which is an essential characteristics of this creature.

II. The Notion of the Devil in Slovene Literary Folklore

About two tenths of the notions about the *škopnik* might actually refer to the devil, with only the name *škopnik* having been transferred onto the devil. The following chapter speaks about how Slovene folklore tradition depicts this mythological creature which definitely is not solely the biblical diabolos. In Slovene tradition the devil appears in numerous forms, and although the paper does not list all of them, they can nevertheless be arranged into three basical structures.

a) Anthropomorphization

While it might be true that clothes make man, according to folklore narratives our ancestors did not trust very smartly dressed men. Such men were quickly accused of having dishonest intentions. Could this possibly mean that a fancy outfit was an exception to the rule in the material culture of our forefathers?

b) Zoomorphization

Even though the paper does not list all the possible forms in which the devil appears disguised as an animal, it is possible to guess at their diversity. A toad might be the disguise of a witch, and our sources point to the fact that people have traditionally believed in the connection between witches and the devil, and the notion that they both employed equal transformations.

In our consciousness the devil usually appears as a (black) goat, and Slovene literary folklore contains such examples as well. Less usually the devil is depicted in the form of a dog, and only seldom as a humble ox, even though this is certainly not beyond its powers of transformation.

c) Diabolization

The natural form of the devil is neither man nor animal – but in what manner can one depict this invisible shadow (of man!)? It seems that it can be best depicted as a part which represents the whole.

Finally there are also folklore tales in which the devil's occurrence is so self-evident that their narrators mark it not with a name, but with an action.

Even this limited number of examples discovered as many as ten different forms of the devil. Our plastic art has already taken advantage of this opportunity, usually closely following folklore narratives. It remains unclear what audiovisual means might choose.

Conclusion

1.

A rather surprising result of this research is the fact that only one specific folklore genre, the myth, is able to fulfill this task. The same is true of tales, but only if they contain the corresponding mythical motifs, or of poetic myths.

2.

What about fairy-tales? Can fairy-tales not be included into this specific research? Since fairy-tales occur solely on the level of imagination, and since their creators, be it those employing words or those employing pictures, and fairy-tale characters alike, are in a wholly different situation, the answer is no. In a fairy-tale everything occurs on the level of fiction, even though it might contain realistic characters. A fantastic occurrence therefore does not present anything out of the ordinary, not even for the listener or the reader. Such a supernatural event reaches an ontological and an aesthetical effect in a myth (and in a narrative myth), which are defined by their inherent contrast between the natural and the supernatural, the invisible.

3.

This analysis made me think about how prehistoric man, still on the level of what ethnologists have termed animism, expressed what he thought he had seen, to others. Man's development has now reached the stage in which man strives for visual fantasy which concretizes abstract motifs, but which also depicts concrete motifs as something abstract.